

Мальчикова Д. Вплив функціональних особливостей територіальних систем сільського розселення на якість життя населення / Д. Мальчикова, О. Машкова // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 3 (2). – С.188-190.

УДК 911.3:312 (47+57)

Дар'я Мальчикова, Ольга Машкова

ВПЛИВ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Проаналізовано взаємозв'язок специфічних рис систем сільського розселення і територіальних відмінностей у якості життя сільського населення. Визначено фактори, що диференціюють спосіб життя і формують основний тип життєвого циклу, властивий окремому поселенню.

Dar'ya Malchikova, Olga Mashkova. Influence of the functional particularities of the territorial systems of the rural settling on quality of the lives of the population. Analysed intercoupling specific devil systems of the settling and territorial difference as lifes of the rural population. Installed factors, which differentiation way to lifes

В сучасних умовах трансформаційних перетворень українського суспільства і розвитку виробничих сил сільські населені пункти стають дедалі динамічнішими. Розвиток функціональної, морфологічної структури та ієрархії систем сільських поселень зумовлює зміни їх територіальної структури і, відповідно, сільське життєве середовище в цілому. Територіальні системи сільського розселення представляють собою поєднання поселень, що відрізняються виробничими, соціальними, генетичними, морфологічними особливостями та людністю і утворюють структурно-ієрархічну співвідпорядкованість [1]. Основною функцією сільського життєвого середовища визначено [3, с.32-33] забезпечення усього спектру умов життя і праці людей в окремих поселеннях (у вузькому розумінні) та просторової бази відтворення суспільства (у широкому розумінні).

Разом з тим, населені пункти різної підпорядкованості в межах територіальних систем сільського розселення значно різняться між собою за умовами життя сільських мешканців. Оцінюючи умови життя, найчастіше оперують поняттями «спосіб життя», «життєвий цикл», «рівень життя». На

нашу думку, кожне із цих понять відбиває тільки одну сторону життя, причому вони відбивають вже сформовані реалії, тоді як у повсякденному житті людини, у його відношенні до роботи, колі спілкування, місці проживання величезне значення мають оцінні категорії. Реалії зіставляються, по-перше, з тими даностями, які суб'єктивно закладені в людині, по-друге, – з реаліями, властивими іншим поселенням, країні в цілому. Результат зіставлення визначає відношення до існуючого положення й визначає життєві позиції, плани людини.

Якість життя представляє собою категорію, що вбирає в себе об'єктивні якості проживання в даному населеному пункті: переважний життєвий цикл, здатність і способи задоволення матеріальних і соціальних потреб. Поряд із цим, якість життя включає оцінку типового для даного поселення способу життя і відповідних матеріальних і духовних потреб, що склалися під впливом не тільки умов даного поселення, але й підвищених вимог до них, що формуються під впливом інформованості про умови життя за межами даного населеного пункту. В роботах [2, 5] обґрунтоване положення про те, що для сільської місцевості і сільських населених пунктів характерним є особливий (сільський) спосіб життя, зумовлений специфікою сільського розселення та виробничої діяльності жителів села. Ступінь відповідності реальних і необхідних для повноцінного існування умов життя людини є найважливішими складниками якості життя. Значний вплив на якість життя має психологічна комфортність проживання в даному населеному пункті, що формується під впливом якості й рівня спілкування, можливості формування соціальних спільнот і стійкості поселення.

Фундаментом, на якому складається життєвий цикл жителів того або іншого поселення, є його функціональний вигляд, положення в первинній системі поселень. Мається на увазі не тільки положення в їх ієрархії, але й просторове положення відносно населених пунктів як власної первинної системи розселення, так і відносно поселень - організуючих центрів низових систем розселення. Вплив просторового положення на якість життя багато в

чому залежить від транспортної забезпеченості, тобто від можливості подолання просторових розривів між поселеннями різного функціонального вигляду.

Функціональний вигляд поселення визначає така першорядна ознака як наявність, ємність і розмаїтість сфер докладання праці. Від цього залежить рівень розвитку соціальної інфраструктури, як платної її сфери, так і держбюджетних форм. Функції поселення визначають значною мірою транспортну забезпеченість, отже, можливість компенсувати недоліки в розвитку виробничої й соціальної сфери за рахунок зв'язків між поселеннями. Якість житла в різних регіонах багато в чому залежить від природних передумов, традиції населення. У більшості випадків житловий фонд сільськогосподарських підприємств зосереджений у поселеннях - центральних садибах. Це визначає якість житла, ступінь матеріальних витрат на його утримання, впливає на життєвий уклад населення. Вплив благоустрою житла на рівень зайнятості в особистому господарстві є одним з найбільш очевидних наслідків зміни життя на селі.

Кожний елемент умов життя, зумовлений функціональним типом поселення, впливає на економічні й соціально-демографічні якості поселення, вносить вклад у формування способу життя.

Від ємності й розмаїтості сфер докладання праці залежить рівень матеріальної забезпеченості населення, рівень матеріальних потреб населення, визначається відношення до тих можливостей, які відкриває перед споживачем сфера платних послуг, на плечі якої лягає в основному функція задоволення цих потреб. Опосередковано рівень матеріальної забезпеченості впливає на стійкість сільських населених місць, на формування потреб нематеріального плану.

Смирнова В.М. [4, с.37] зазначає, що специфічні особливості сільськогосподарського виробництва визначили одну з найбільш несприятливих особливостей демографічної структури сільського населення: істотне перевищення числа чоловіків над числом жінок у віці від 16 до 45-50

років. Це впливає на можливість створення родини. Цей фактор перетворився в один з найважливіших факторів нестабільності й деградації сільського населення. Неможливість створення нормальної родини приводить до поширення різновікових шлюбів, безперспективних з погляду збільшення народжуваності, сприяє це й росту числа холостяків. Крайнім проявом несприятливих наслідків диспропорції статей є поширеність шкідливих звичок, деградація особистості значної частини самотньо проживаючих чоловіків. Відсутності багатьох видів комунальних послуг погіршує умови існування значної частини сільського населення. Статева диспропорція має яскраво виражений просторовий аспект: віддалення від багатофункціональних центрів, що мають кращі умови для зайнятості жінок, пов'язане з наростанням показників статевої диспропорції. Крайнього вираження вони досягають у периферійних поселеннях-селитьбах.

Соціальна структура населення впливає багато в чому на формування духовних потреб населення, рівень і якість спілкування. Чим вище частка людей, що володіють сучасними духовними запитами, тим якісніше буде неофіційне спілкування, тим сприятливіший психологічний клімат у поселенні. В однофункціональних поселеннях особа, що володіє іншими (порівняно з основною масою населення) духовними запитами й інтересами, перебуває в ізоляції, стані морального дискомфорту. Це є одним з факторів нестабільності кваліфікованих кадрів.

Розвиток сфери держбюджетних послуг, наявність і категорія школи, установ культури визначають можливість задоволення духовних запитів населення. Формування запитів відбувається під впливом більше великого кола факторів: тут і рівень освіти, офіційне й неофіційне спілкування, інформаційні зв'язки, які не тільки задовольняють потреби населення, але й впливають на його смаки й запити. Впливають і інші причини, але перераховані представляються найбільш важливими. Співвідношення матеріальних запитів і можливості їхнього задоволення в умовах даного поселення або в поселеннях більше високого рангу, розташованих у межах припустимої транспортної

доступності визначають рівень задоволення матеріальних потреб. Задоволення духовних потреб, якість спілкування визначають рівень духовного життя населення. Чим більшу частину потреб, як матеріальних, так і духовних людина може задовольнити в тім населеному пункті, де він живе, тим вище оцінка якості життя в населеному пункті. Від способу реалізації трудових і матеріальних потреб населення, його духовних запитів, можливості створення сім'ї, повноцінного трудового колективу, залежить формування життєвого циклу населення.

Таким чином, способи задоволення матеріальних і духовних запитів, основний тип життєвого циклу, властивому даному поселенню, визначають спосіб життя – реалію, якою володіють його жителі. Психологічна комфортність, ступінь відповідності способу життя потребам населення визначають якість життя в тому або іншому населеному пункті.

Зауважимо, що різні риси будуть властиві сільським населеним пунктам, де господарський центр відсутній або, навпаки, на території сільської ради утворені два господарства. Зовсім інакше будуть розвиватися селища в зоні впливу міст і районних центрів. У кожному випадку тип населеного пункту і системи розселення визначить особливі просторові структури якості життя, а виявлення закономірностей дозволить розробити ряд заходів, спрямованих на поліпшення якості життя сільського населення, підвищення ефективності його виробничої діяльності, створення умов для повноцінного існування.

Література:

1. Ковалев С.А. *Сельское расселение.* – М.: МГУ, 1983. – 371 с.
2. Максимов В.А. *Экономико-географическое изучение сельской местности. Учебн. пособие.* – Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1985. – 96 с.
3. Прокопа І.В., Мотруніч Д.О., Шепотько Л.О. *Виробнича сфера села і сільське життєве середовище.* К.: Інститут економіки НАН України, 2001.- 119с.
4. Смирнова В.М. *Пространственные аспекты качества жизни в первичных системах расселения / Расселение населения. Сб. науч. трудов.* – Горький: ГГПИ им. Горького, 1989. – С. 33-39
5. Ситникова В.Д. *Специфика изучения образа жизни сельского населения // Социологические методы изучения образа жизни.* – М.: ИСИ АН СССР, 1985. – С. 78 – 86